

СУТЬ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Постановка проблеми та її взаємозв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Світова фінансово-економічна криза загострила проблеми вітчизняного бюджетного процесу, серед яких варто відзначити незбалансованість бюджетів різних рівнів, відсутність ефективних стимулів до зростання обласних бюджетів, що спонукає до появи великої кількості дотаційних територій. Практика вирівнювання бюджетів за рахунок дотацій та субвенцій не сприяє розвитку в регіональних органах влади господарської ініціативи, втрачається зв'язок між бюджетним процесом та сферою виробництва товарів і послуг. Очевидно, що стабільний та ефективний розвиток регіону в значній мірі обумовлюється наявним рівнем його бюджетного потенціалу та здатністю бюджетного механізму акумулювати на регіональному рівні необхідний обсяг фінансових ресурсів. Адже від результативності залучення та ефективності використання наявних в регіоні бюджетних ресурсів залежать можливості регіональних та муніципальних органів влади вирішувати проблеми соціально-економічного розвитку територій, що знаходяться у їх підпорядкуванні.

З огляду на це, важливим є вирішення проблеми підвищення фінансової самодостатності регіонів, одним з напрямів розв'язання якої є розширення повноважень регіональних та місцевих органів влади щодо наповнення власних бюджетів на основі покращення використання бюджетних потенціалів територій, пошук та практичне застосування механізмів залучення невикористаних бюджетних ресурсів регіону до формування його бюджету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемним аспектам щодо визначення суті та оцінки бюджетного потенціалу, а також дослідженню чинників, що мають безпосередній вплив на його формування, надають належну увагу в своїх публікаціях все більше вітчизняних та іноземних науковців. Зокрема, проблеми формування доходів місцевих бюджетів та питання оцінки бюджетної забезпеченості територіальних громад досліджувались у наукових працях О. Василика, З. Герасимчук, С. Зенченко, Н. Вишньової, Е. Конярової, В. Лексіна, І. Луніної, В. Опаріна, Ю. Пасічника, Д. Черник, М. Чумаченка, С. Юрія та ін. Серед дослідників дальнього зарубіжжя дані проблеми вивчали А. Аткінс, Р. Масгрейв, Дж. Стігліц. Однак у вітчизняній практиці поки що немає єдиного загальноприйнятого розуміння суті категорії «бюджетний потенціал регіону», відсутні методичні підходи щодо його визначення у вартісному вимірі.

З огляду на це, залишається проблемним питання пошуку дієвих механізмів щодо підвищення ефективності використання бюджетного потенціалу регіону, що є надзвичайно актуальним в контексті посилення фінансової безпеки регіону.

Постановка завдання. З огляду на вище наведене метою статті є уточнення суті поняття «бюджетний по-

тенціал регіону», пошук напрямів, джерел та механізмів його використання.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі існують різні підходи щодо визначення сутності поняття бюджетний потенціал регіону. Для прикладу, бюджетний потенціал регіону розглядають як обсяг максимально можливих видатків, які в змозі профінансувати бюджет за рахунок власної доходної частини [3]. Відповідно до іншого підходу, бюджетний потенціал регіону трактується як сума отриманих податкових платежів до бюджету регіону, тобто по-суті має місце ототожнення розуміння бюджетного та податкового потенціалів, що, на наш погляд, не зовсім вірно, оскільки поза увагою залишається значна частина бюджетних ресурсів (неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом), які залучаються до процесу забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Окремі дослідники пропонують визначати бюджетний потенціал регіону як суму всіх власних доходів бюджету області.

Найбільш поширеним в економічних публікаціях є трактування бюджетного потенціалу регіону як суми доходів, що надійшли до бюджету області від господарюючих суб'єктів, розташованих на її території та населення, що там проживає, та доходів, отриманих державним бюджетом від економічної діяльності цих суб'єктів [5].

Однак бюджетний потенціал регіону це не тільки фактичні обсяги акумульованих за рахунок суб'єктів господарювання та населення регіону доходів до зведеного обласного та державного бюджетів, але й сукупність невикористаних можливостей. Тобто в структурі бюджетного потенціалу регіону необхідно виділяти його реально використовувану та резервну складові [13].

Основними джерелами формування бюджетного потенціалу регіону є надходження від місцевих і державних податків та інші позабюджетні надходження. Величина бюджетного потенціалу регіону залежить від діючої системи розподілу та перерозподілу доходів, створених в регіоні, через систему оподаткування; структури реального сектора економіки регіону та ефективності його функціонування, доходів населення; ринкової інфраструктури обслуговування соціально-економічних потреб в забезпеченні розвитку території та населення, яке там проживає. Отже, бюджетний потенціал регіону є похідною від ефективності функціонування суб'єктів регіональної економіки та безпосередньо залежить від діючої в країні системи розподілу і перерозподілу створених в регіоні доходів між ними і державою.

З метою дослідження повноти і ефективності використання бюджетного потенціалу регіону доцільно виділяти такі його складові:

— частка бюджетного потенціалу регіону, яка формується за рахунок надходжень від місцевих податків та інших позабюджетних надходжень, які акумулюються в обласному бюджеті і використовуються для забезпечення соціально-економічного розвитку територій, що знаходяться в його підпорядкуванні. Цю частину бю-

джетних надходжень можна також трактувати як власні доходи регіонального бюджету, задіяні для забезпечення соціально-економічного розвитку регіону (БПз. р.);

— частка бюджетного потенціалу регіону, яка створена суб'єктами регіональної економіки, але згідно чинного законодавства, перерозподіляється в державний бюджет (БПз. д.);

— частка бюджетного потенціалу, яка на визначений період часу не задіяна у реалізації процесів соціально-економічного розвитку регіону, але є в наявності і може бути використана в перспективі. Цю частку потенціалу доцільно досліджувати як можливий резерв підвищення бюджетного потенціалу регіону (БПрез.);

— частка бюджетного потенціалу, яка надходить до регіонального бюджету в результаті перерозподілу державного бюджету. Тобто частина фінансових ресурсів, створених в регіонах і перерахованих до державного бюджету, в результаті вторинного перерозподілу повертаються регіонам у формі офіційних державних трансфертів (ОДТ).

Загальна величина бюджетного потенціалу регіону розраховується за формулою:

$$БПзг. р. = БПз. р. + БПз. д. + БПрез. \quad (1)$$

Фактична величина задіяного в розвиток регіону бюджетного потенціалу визначається за формулою:

$$БПф. р. = БПз. р. + ОДТ \quad (2)$$

Даний методичний підхід дозволяє вирішувати наступні наукові завдання:

— розраховувати фактичні значення регіональних бюджетних ресурсів, що можуть бути залучені для вирішення соціальних, економічних, управлінських та інших завдань, пов'язаних із функціонуванням регіону, та виявляти можливості підвищення наповнення регіонального бюджету;

— формувати інформаційно-аналітичне підґрунтя, необхідне для аналізу та виявлення резервів забезпеченості доходами регіонального бюджету;

— проводити міжрегіональну оцінку та порівняння результативності використання потенціалу для забезпечення бюджетів областей власними доходами, а також здійснювати прогнозування динаміки її формування у короткотривалій перспективі.

Сучасна практика формування регіональних бюджетів опирається на принцип фіскальної справедливості (регіони, що більше заробляють, повинні більше й отримувати) та принцип вирівнювання фінансових можливостей. Однак жоден з них не реалізується в повній мірі на практиці [7].

На нашу думку, підвищення ефективності використання бюджету області необхідно розглядати в трьох взаємопов'язаних напрямках: удосконалення податкового механізму, удосконалення механізму формування неподаткових доходів (надходжень) та удосконалення механізму міжбюджетного регулювання (рис. 1).

Запроваджені нещодавно перетворення в податковій сфері, що пов'язані передусім з введенням Податкового та прийняттям нової редакції Бюджетного кодексів, передбачають комплекс змін в податковому механізмі, спрямованих на формування ефективної адекватної економічному розвитку податкової системи,

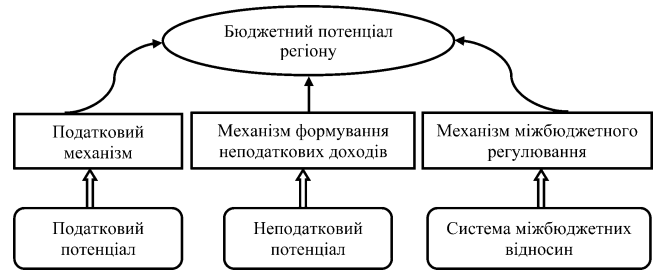

Рис. 1. Напрями удосконалення механізму підвищення використання бюджетного потенціалу області (власна розробка)

реальне зменшення податкового тиску на підприємства, стимулювання підприємницької активності господарюючих суб'єктів. Передбачається, що такі зміни дозволять орієнтувати існуючий податковий механізм та міжбюджетне регулювання на досягнення стратегічної мети — розвиток бюджетного потенціалу територіального утворення та посилення фінансової самозабезпеченості вітчизняних регіонів.

Однак, незважаючи на систематичне удосконалення вітчизняної податкової системи, спрямованої на забезпечення доходної частини бюджетів різних рівнів, вона поки що є далекою від ідеалу, адже адекватно не реагує на низку явищ, які спричиняють певні викривлення та деформації у свідомості платників, а інколи навіть провокують підвищення соціальної напруги, що обумовлено передусім:

— наявністю значної частки в податкових доходах поступлень, сформованих від непрямих податків (насамперед ПДВ);

— відсутністю рівномірного розподілу податкового навантаження між різними категоріями платників податків, до яких належать різні соціальні групи населення, господарюючі суб'єкти малого, середнього та великого бізнесу;

— застосуванням однієї з найбільш низьких в світі ставок прибуткового податку з фізичних осіб (15 % та 17 %), яка, по-суті, не корелює із розміром доходів (так званої плоскої шкали), що не сприяє послабленню соціальної напруги в суспільстві;

— значними обсягами тіньової економіки, яка за оцінками переважної більшості аналітиків є близькою до 50 % від вітчизняного ВВП;

— наявністю та активним зростанням олігархічного класу, що володіє доходами, співставними з доходом державного бюджету країни, а також його активним впливом на формування нормативно-законодавчої бази держави.

Результати досліджень вказують на те, що основним джерелом формування державного бюджету є економічна діяльність суб'єктів господарювання та населення. Ключову роль у наповненні бюджету області відіграють доходи населення, що проживає на його території, поряд з тим роль великого та середнього бізнесу у формуванні бюджету регіону менш відчутна. Бізнес, по-суті, формує державний, а не обласний бюджет, хоча й використовує наявні в регіоні ресурси.

Видається доречною думка щодо удосконалення податкового механізму наповнення регіональних бюджетів через реалізацію низки заходів (табл. 1).

Напрями оптимізації процесу наповнення регіональних бюджетів податковими надходженнями [14, с. 643–657]

Податок	Характер пропонуваніх змін	Обґрунтування
ПДВ	1. Уточнення податкової бази за рахунок виведення із оподаткування елементів, що не відносяться до «додаткової вартості».	Стимулюватиме інвестування суб'єктів господарювання у власний капітал, сприятиме на-рошенню обсягів виробництва.
	2. Повне звільнення від податку витрат, скерованих на стимулювання економічного зростання промислового та сільськогосподарського виробництва (за винятком великих промислових підприємств та сільгоспвиробників).	Сприятиме активізації та модернізації малого та середнього бізнесу, стимулюватиме зростання конкуренції.
	3. Поетапне зниження ПДВ до рівня ставок, що мають місце у країнах із розвинутою ринковою економікою (12–14 %), перенесення цього податку в сферу обігу, тобто перехід на податок з реалізації.	Сприятиме зменшенню зацікавленості суб'єктів господарювання у необґрунтованому відшкодуванні ПДВ.
Акцизи на окремі групи товарів	1. Поступове відновлення державної монополії на продаж паливно-енергетичних та сировинних ресурсів, лікєро-горіччанних та тютюнових виробів, можливо також медичних препаратів та ліків із залученням комерційних структур передусім до просування на ринок даної продукції та виплатою таким посередникам чітко обумовленої комісійної винагороди (до 10 %).	Сприятиме підвищенню наповнення бюджетів різного рівня доходами. Посилить державний контроль за використанням природних ресурсів.
	2. Запровадження в практику розподілу акцизних надходжень між державним та регіональним бюджетом.	Забезпечить справедливий розподіл доходів від реалізації підакцизних товарів (сплата частини акцизу в бюджет того регіону, де був проданий товар кінцевому споживачеві).
Податок на прибуток	1. Фіксація граничної рентабельності продукції підприємств-монополістів, а у випадку її перевищення — оподаткування за прогресивною шкалою.	Запровадження такого податку на надприбутки, що за своєю суттю носитиме конфіскаційний характер, позитивно вплине як на доходи бюджетів, так і на необґрунтований ріст цін на товари і послуги.
	2. Введення консолідованої звітності по податку на прибуток для холдингів.	Сприятиме виявленню тіньових схем щодо приховування реальних розмірів прибутку.
Податок на дохід фізичних осіб	1. Удосконалення оподаткування механізму житлової нерухомості та системи обліку платників податків, що отримують доходи від надання в оренду квартир та інших житлових та нежитлових приміщень.	Забезпечить додаткові поступлення до доходної частини регіональних бюджетів.
	2. Запровадження підвищеної ставки прибуткового податку на доходи керівників підприємств та установ різної форми власності, оплата праці яких значно перевищує мінімальну заробітну плату.	Сприятиме послабленню соціальної напруги та зростанню доходів місцевих бюджетів.

Одним з основних джерел наповнення регіональних бюджетів є прибутковий податок з громадян. Для прикладу, у бюджеті Львівської області 2010 року він забезпечив майже $\frac{2}{3}$ від його власної доходної частини (без урахування державних трансфертів). Практика свідчить, що доволі часто між розміром сплаченого податку з доходів фізичних осіб та фактичними витратами окремих громадян існують значні розбіжності. Така ситуація спонукає до припущення, що частина громадян володіє доходами значно вищими у порівнянні з тими, що декларує для оподаткування.

Опосередкованим доказом цього можуть послугувати статистичні дані, які відображають попит на житлову нерухомість, автомобілі, ювелірні вироби тощо. З метою удосконалення обліку доходів громадян та підвищення ефективності наповнення регіональних бюджетів видається доречним запровадження механізму ідентифікації та декларування витрат фізичних осіб на придбання товару чи послуги, якщо сума витрат в разі перевищує офіційну середню заробітну плату. Запровадження даного механізму повинно передбачати зобов'язання продавця інформувати податкові органи про покупця, а саме розмір його витрат. Якщо ж товар придбано громадянином за межами країни, то таку інформацію повинна скеровувати до податкової митниці. Аналогічний механізм доцільно розробити та запровадити для обліку витрат на придбання фізичною особою послуг (туристичних, освітніх, медичних тощо) за кордоном.

У випадку суттєвої розбіжності між офіційними доходами та фактичними витратами, що мали місце

протягом звітного періоду (року), та при відсутності аргументованих пояснень зі сторони фізичної особи податкові органи стягують недоотриманий прибутковий податок з громадянина.

Практика свідчить, що в структурі доходів Державного та регіональних бюджетів щорічно зростає частка надходжень, що сформовані завдяки доходам громадян і, навпаки, частка надходжень від справляння податку на прибуток підприємств демонструє тенденцію до зниження. Більшість господарюючих суб'єктів вітчизняного реального сектору економіки переживає не найкращі часи, що в значній мірі пов'язано із зниженням економічної активності, спричиненої негативними наслідками світової фінансово-економічної кризи. Як наслідок, бюджети різних рівнів недоотримують значну частину податкових надходжень та інших платежів. Однак, на наш погляд, дана ситуація спричинена й тим, що значна кількість компаній, передусім крупних, щораз ефективніше оптимізує власне податкове навантаження через доступні їм «схеми», в тому числі й незаконні. За даними американського фінансового журналу «Forbes» статки найбагатших людей України збільшуються, проте обсяги податків, сплачених їх бізнесом, зростають не так активно. За підрахунками журналу на початок 2010 р. колективний гаманець «Золотої п'ятидесятки України» складав 62,9 мільярди доларів США і за рівнем капіталізації український бізнес повернувся до підсумків 2007 р., коли сумарні статки першої півсотні були приблизно такими ж.

Місцеві бюджети володіють вкрай обмеженим ресурсом щодо формування власної доходної бази. Відповідно до Бюджетного кодексу за ними закріплені такі місцеві податки як: єдиний податок (в тому числі для суб'єктів підприємницької діяльності — фізичних осіб) та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки і наступні місцеві збори: туристичний, за місця для паркування транспортних засобів та за провадження деяких видів підприємницької діяльності. Установлення місцевих податків та зборів непередбачених Податковим кодексом заборонено. Однак ці законодавчо закріплені джерела практично не відіграють ключової ролі у забезпеченні фінансових потреб регіонів. Основні джерела доходів, що формуються в регіоні, закріплені за державним бюджетом. З огляду на це, видається доречним запровадження у бюджетну практику механізму розподілу акумульованих коштів від ПДВ, податку на прибуток підприємств та акцизів між державним та регіональними бюджетами, оскільки формуються вони завдяки споживанню товарів та послуг населенням, що проживає, та суб'єктами господарювання, що розміщені на території регіону [11].

Вагомим інструментом наповнення місцевих бюджетів повинен стати податок на нерухомість. Його поява дозволить залучити до наповнення доходами місцевих бюджетів вагомий джерело, яке у перспективі повинно стати основним в структурі існуючих в бюджетній практиці місцевих податків і зборів.

Окрім того, доцільно здійснити диференціацію ставки оподаткування житлової нерухомості, розмір якої б залежав від рівня соціально-економічного розвитку території, чисельності населення та статусу адміністративно-територіальної одиниці (обласний чи районний центр, місто обласного значення і т. п.) а також локальних особливостей території, на якій розміщений об'єкт (розвиненість оточуючої інфраструктури, екологічність зони забудови тощо). Ставка оподаткування об'єктів нерухомості, що розташовані поблизу парків, в бізнес кварталах, центральній або ж історико-культурній частині великих міст повинна бути більшою, аніж для тих, які розміщені на периферії (скажімо околиці великого міста або ж поблизу так званої промислової зони). Схожа практика застосовується при оподаткуванні нерухомості в Сполучених Штатах Америки та Великобританії, де розмір нарахованого податку за ідентичні об'єкти може різнитися не лише залежно від штату чи графства, але й навіть в межах одного великого міста.

Використання інших прихованих резервів, що можуть бути залучені до формування власних доходів місцевих бюджетів, лежить в площині законодавчого оформлення можливості розширення переліку місцевих податків та зборів й потребує розробки як процедури нарахування, так і механізму їх справляння.

Зокрема перелік місцевих податків та зборів, що можуть застосовуватись для поповнення бюджетів великих міст, можна розширити через запровадження, для прикладу, податку на паркування автотранспорту на прибудинкових територіях у темну пору доби (наприклад з 00:00 до 6:00 год.), додаткових місцевих акцизів (наприклад, на тютюнові та алкогольні вироби) тощо.

Сьогодні на законодавчому рівні чітко не визначено суть поняття розкіш, не прописано за якими критеріями ті чи інші товари, послуги, об'єкти нерухомості можна відносити до неї. Прийняття закону про оподаткування надмірних споживчих витрат, тобто оподаткування об'єктів розкоші, дозволило б не лише наблизити вітчизняну фіскальну практику до загальноприйнятих світових стандартів, але й сприяло б суттєвому поповненню доходної частини місцевих бюджетів тих регіонів, на території яких проживають або мають власність приватні особи з великими статками.

Потребують належної уваги й питання оптимізації процедури надання комунальної власності (приміщень, земельних ділянок тощо) в оренду. Відкритість інформації про перелік таких об'єктів, умови, терміни оренди та розміри плати за її використання сприяла б більш активній конкуренції між потенційними орендарями за право користуватись ними і, як наслідок, дозволила підвищити надходження до місцевого бюджету.

Вагомим невикористаним резервом наповнення як Державного бюджету, так і бюджетів нижчого рівня є доходи великих компаній, що є іноземними резидентами та зареєстровані в так званих офшорних зонах. Не вдаючись в механізми (серед яких основними є трансферне ціноутворення та недостатня капіталізація) легальної мінімізації податкових зобов'язань таких структур перед державою лише відзначимо, що за оцінками експертів щорічно Державний бюджет недоотримує близько одного мільярду доларів США. За умови законодавчої заборони функціонування так званих «податкових дірок» значна частина таких податкових платежів забезпечувала б наповнення доходної частини бюджетів нижчого рівня.

Перспективним напрямом удосконалення механізму підвищення ефективності використання бюджетного потенціалу регіону є удосконалення системи збору та розподілу різноманітних неподаткових платежів, що формуються завдяки економічній діяльності, яка здійснюється в регіоні. Насамперед це стосується різноманітних зборів за використання природних ресурсів регіону (води, лісових ресурсів, видобування корисних копалин тощо). Доцільно посилити роль ресурсних платежів та підвищити розміри податків та зборів за видобуток та реалізацію на експорт природних ресурсів (лісу, рідкоземельних та кольорових металів та інших сировинних товарів), а також запровадити експортні квоти на них. Поряд з тим запровадити пільгове оподаткування, або ж взагалі скасувати оподаткування такої діяльності для суб'єктів господарювання, що здійснюють пошук нових родовищ корисних копалин та провадять їх розробку (особливо тих, нестачу яких гостро відчуває вітчизняна економіка — газ, нафта, уранові руди і т. ін.).

Адже фактично господарюючі суб'єкти використовують при здійсненні своєї економічної діяльності регіональні природні ресурси, однак лівову частку платежів за користування такими активами, що фактично є власністю регіону, скеровують до державного, а не регіонального бюджету. З огляду на це, необхідно допрацювати існуючі норми Бюджетного кодексу на предмет переорієнтації доходів від платежів за використання природних ресурсів регіону передусім до регіональних бюджетів [12].

Існуюча ситуація в економіці та в бюджеті регіонів вимагає кардинальних змін. Необхідно забезпечувати стимулювання економічного зростання регіону за рахунок чіткої ув'язки бюджетних витрат з пріоритетами державної та регіональної політики, підвищувати ефективність бюджетних витрат з метою досягнення результатів з найменшими витратами. З цією метою необхідно розробити та запровадити комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання бюджетного потенціалу регіону за наступними пріоритетними напрямками: запровадження програмно-цільового планування; оцінка ефективності бюджетних витрат; реструктуризація бюджетного сектору; удосконалення державного та громадського фінансового контролю за освоєнням бюджетних коштів.

Висновки. Запропонований методичний підхід до визначення бюджетного потенціалу регіону передбачає поділ даного потенціалу на власний використаний, тобто такий, на основі якого формується доходна частина бюджету регіону (так звані власні доходи бюджету області), використаний, що забезпечує надходження доходів до державного бюджету (податки, неподаткові надходження та відрахування суб'єктів господарювання та населення регіону до державного бюджету) та бюджетний потенціал, який не використовується, однак може бути задіяний до процесу забезпечення доходами регіонального та державного бюджету у майбутньому.

Дослідження обсягів реального бюджетного потенціалу Львівської області показали, що лише близько чверті загального бюджетного потенціалу було використано на забезпечення потреб регіону. Більша його половина формувала доходну частину державного бюджету. Близько п'ятої частини наявного в області бюджетного потенціалу не використано для формування надходжень до бюджетів різних рівнів. Аналогічна ситуація мала місце при формуванні бюджетів інших західних областей України.

Основною проблемою сучасного процесу забезпечення доходами бюджетів різних рівнів є неповне використання наявних резервів, адже лише за рахунок мінімізації такого явища як тіньова економіка в регіонах можливо додатково отримати доходи співставні з їх власними бюджетами.

Як показали результати проведених досліджень однією з основних проблем вітчизняного бюджетного процесу є надмірна його централізація, адже державна допомога адміністративно-територіальним одиницям у вигляді офіційних трансфертів виконує роль не перерозподілу, а скоріш фінансового забезпечення потреб регіонів. Отже, є необхідність критичного перегляду структури та переліку джерел наповнення державного та регіональних бюджетів. За бюджетами областей доцільно закріпити більшу частину неподаткових надходжень, формування яких забезпечують їх суб'єкти господарювання, оскільки значна частина таких надходжень є платою за використання наявних на території області ресурсів.

Підвищення ефективності використання бюджету регіону необхідно здійснювати в трьох взаємопов'язаних напрямках: удосконалення податкового механізму, меха-

нізму формування неподаткових доходів (надходжень) та механізму міжбюджетного регулювання, а саме в частині запровадження низки законодавчих змін в системі бюджетних відносин.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.
2. Вишневецька Н. В. Бюджетна політика: регіональний аспект : моногр. / Н. В. Вишневецька ; Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. — Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. — 244 с.
3. Зенченко С. В. Бюджетный потенциал региона и методические подходы к его оценке / С. В. Зенченко // Региональные проблемы преобразования экономики. — 2008. — № 1. — С. 186–198.
4. Зенченко С. В. Анализ методов оценки финансового потенциала региона [Электронный ресурс] / С. В. Зенченко. — Режим доступа : https://science.gu/articles/econom/2008_08/20pdf.
5. Конярова Э. К. Управление воспроизводством финансового потенциала региона / Э. К. Конярова // автореф. диссертации кандидата экономических наук. Ижевск — 2005. — 20 с.
6. Напрями та механізми підвищення фіскальної та регулятивної ефективності ПДВ. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/247/>.
7. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. / І. О. Луніна. — К. : Наук. думка, 2006. — 432 с.
8. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
9. Проблемы формирования бюджетного потенциала муниципалитетов в реализации финансовой политики региона [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.dialogvon.ru/uk/2002/n02/s02-2-09.htm>.
10. Пислиця А. Податок на додану вартість: втрати бюджету від тіньового сектора економіки / А. Пислиця // Економіка, — 2010. — № 6 (106). — С. 52–56.
11. Пушак Я. Я. Бюджетний потенціал регіону та його роль у формуванні доходної частини бюджету області / Я. Я. Пушак // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Управління фінансовими ресурсами регіону : [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : В. С. Кравців (відп. ред.). — Львів, 2011. — Вип. 3 (89). — С. 64–71.
12. Пушак Я. Я. Резерви підвищення забезпеченості доходної частини місцевих бюджетів / Пушак Я. Я. // Вісник УБС НБУ — 2011. — № 1 (10). — С. 29–33.
13. Фінансовий потенціал регіону та вдосконалення методології його оцінки / [Козоріз М. А., Люткевич О. М., Пушак Я. Я. та ін.] // Науково-аналітична записка, ІРД НАН України. — Львів. — 2010. — 32 с.
14. Экономическая безопасность России / под. ред. Сенчагова. — М., БИНОМ. Лаборатория знаний. — 2010. — 815 с.

